

**EVROPSKE VREDNOSTI:
IZMEĐU OSPORAVANJA I AFIRMACIJE**

ZBORNIK RADOVA SA NAUČNOG SKUPA

Beograd, 2025

EVROPSKE VREDNOSTI: IZMEĐU OSPORAVANJA I AFIRMACIJE

Zbornik radova sa naučnog skupa
Evropske vrednosti: između osporavanja i afirmacije

13. jun 2025, Beograd, Srbija

Izdavač

Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka

Za izdavača

prof. dr Maja Kovačević, dekanka

Urednici

prof. dr Ivana Radić Milosavljević
doc. dr Janja Simentić Popović
doc. dr Milan Krstić

Recenzenti

prof. dr Maja Kovačević
prof. dr Dragan Đukanović
prof. dr Miloš Hrnjaz

ISBN: 978-86-6425-138-9

Organizacioni odbor naučnog skupa *Evropske vrednosti: Između
osporavanja i afirmacije*

prof. dr Ivana Radić Milosavljević

vanredna profesorka Univerziteta u Beogradu-Fakulteta političkih nauka

doc. dr Janja Simentić Popović

docentkinja Univerziteta u Beogradu-Fakulteta političkih nauka

doc. dr Milan Krstić

docent Univerziteta u Beogradu-Fakulteta političkih nauka

Programski odbor naučnog skupa *Evropske vrednosti: Između
osporavanja i afirmacije*

prof. dr Maja Kovačević

redovna profesorka Univerziteta u Beogradu-Fakulteta političkih nauka

prof. dr Vesna Knežević-Predić

redovna profesorka Univerziteta u Beogradu-Fakulteta političkih nauka

dr Dejana Vukasović

naučna savetnica, Institut društvenih nauka

dr Miloš Petrović

viši naučni saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu

prof. dr Marko Veković

vanredni profesor Univerziteta u Beogradu-Fakulteta političkih nauka

prof. dr Aleksandar Milošević

vanredni profesor Univerziteta u Beogradu-Fakulteta političkih nauka

ЕВРОПСКЕ ВРЕДНОСТИ У УПОРЕДНИМ СИСТЕМИМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА¹

Др Владимир Ђурић*
Институт за упоредно право

Др Јелена Теранић Перишић**
Институт за упоредно право

Сажетак

Аутори у раду најпре анализирају општи однос права и вредности. Након давања четири уводне напомене о односу права и вредности, аутори истичу да се европске вредности могу посматрати као сет друштвено прихватљивих, корисних, па чак и нужних и ваљаних, основа европског заједништва насталих у окриљу европске цивилизације, али и као скуп вредности које се везују за правно уређени процес европских интеграција. У том другом смислу, формалистичко правна дефиниција европских вредности садржана у члану 2 Уговора из Лисабона и њено поштовање и примена у упоредно правном контексту земаља Западног Балкана (ЗБ), али и шире, њихова будућност у процесу трансформације европских интеграција (нарочито у светлу француско-немачког предлога: Пловидба на отвореном мору – реформа и проширење ЕУ за 21. век), питања су која су завредила пажњу аутора. Европске вредности у упоредним системима земаља ЗБ, у погледу своје формално-правне дефиниције, ограниченог су домаћаја. Узимајући у обзир суштинску дефиницију европских вредности, као и став да право и правни поредак ипак и у већини случајева изражавају одређене вредности, може се истаћи да су правни системи земаља ЗБ супстантивно усклађени са европским вредностима, независно од степена њихових европских интеграција.

Кључне речи

европске вредности, Европска унија, Западни Балкан, европске интеграције, упоредно право

¹ Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада Института за упоредно право који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2024. години (евиденциони број: 451-03-136/2025-03/200049 од 4. 2. 2025).

* Научни саветник, vdjuric12@gmail.com, ORCID: 00000002-8040-9134

** Научни саветник, ceranicj@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1465-510X

Право и вредности

Анализа европских вредности у упоредним системима Западног Балкана (даље ЗБ) изискује најпре опште сагледавање односа између две категорије – права и вредности. Разуме се, однос између тих категорија условљен је најпре значењем и схватањем њиховог појма и у научној литератури изазвао је различита гледишта. (Dror 1958; Ellul 1965, 54–66; Jørgensen 1978; Evald 2000, 73–94; Singh 2013; Kasprzak 2019, 73–87; Polak, Rohs 2023).

Следећи наведена схватања, наша прва, уводна напомена, односи се на начелну равн посматрања проблематике која је тема рада. Наиме, у питању је однос између вредности и права уопште. Несумњиво је да и вредности и право имају прескриптивни карактер, односно да упућују на оно што је ваљано и што би требало да буде остварено. Међутим, за разлику од вредности, које су суштински, оријентационог карактера, право је, као нормативни поредак, сет заповести које несумњиво и прецизно одређују људско понашање. У том контексту посматрања односа између вредности и права уопште, могло би се стати на становиште да правни поредак може, и у већини случајева нормативно постулира одређене вредности, попут морала, правде, једнакости итд. Но, не и нужно. Право и одређене вредности не морају увек ићи заједно и нормативно-правни поредак може донекле бити морално и вредносно индиферентан.

Наша друга уводна напомена односи се на могућност, домаћаје и правни карактер нормирања вредности. Другим речима на ситуације када норме правног поретка не прецизирају одређене вредности, већ *in toto* упућују на вредности као апстрактне категорије, не одређујући њихову садржину. У таквим случајевима које је могуће замислити, и који као што ћемо видети заиста постоје у одређеним правним порецима, поставља се питање домаћаја таквог нормативног постулирања, тачније и прецизније, отвара се дилема како одредити садржину вредности које су као апстрактни појам у норми наведене, а чија садржина није конкретизована. Такође, у таквим случајевима отвара се и питање да ли нормативно упућивање на вредности, без навођења њихове конкретне садржине, значи прибегавање методи начелног правног нормирања и конвертовања вредности у одређена начела која тиме добијају и нормативно-правни карактер.

Наша трећа уводна напомена, односи се на *topos* и припадништво вредности у контексту односа права и вредности. У савременим правним порецима, топос и исходиште вредности може бити национално, и наднационално. У том другом смислу речи, у наднационалном контексту, савремени развој права упућује на два места, два исходишта вредности: међународну заједницу – универзално исходиште и, оно што је предмет нашег интересовања, европске вредности.

Као четврту уводну опаску желели бисмо да поцртамо да се питање европских вредности може сагледати као сет друштвено прихватљивих, корисних, па чак и нужних и ваљаних, основа европског заједништва насталих у окриљу европске цивилизације, али и као скуп вредности које се везују за правно уређени процес европских интеграција. У том смислу, у релевантној литератури, указује се на два могућа приступа одређивању европских вредности.

Један се односи на ниво суштинског садржаја, а други на формалистичко-правну дефиницију. Суштински садржај обухвата скуп филозофских, верских, идеолошких и етичких веровања која одређују Европу. Основни проблем суштинског одређивања европских вредности огледа се у чињеници да постоје различити скупови суштинских вредности у различитим чланицама ЕУ. Државе чланице ЕУ разликују се у културним, верским и идеолошким терминима, а ове разлике додатно се продубљују приступањем нових држава чланица Европској унији, у периоду после 1. маја 2004. Те нове чланице укључују шест бивших совјетских земаља (Бугарска, Чешка Република, Мађарска, Пољска, Румунија и Словачка), три балтичке државе које су биле део Совјетског Савеза (Естонија,

Летонија и Литванија), две републике бивше Југославије (Словенија и Хрватска) и две медитеранске земље (Кипар и Малта). Дакле, овде се виде поменуте различитости и зато је супстанцијална дефиниција европских вредности проблематична.

Други приступ европским вредностима указује на правне и политичке дефиниције европских вредности, које су наведене у члану 2 Уговора из Лисабона који гласи:

„Унија се заснива на вредностима поштовања људског достојанства, слободе, демократије, једнакости, владавине права и поштовања људских права, укључујући права особа које припадају мањинама. Ове вредности су заједничке чланицама у друштву у коме владају плурализам, недискриминација, толеранција, правда, солидарност и једнакост између мушкараца и жена.”

Нас као правнике посебно интересује формалистичко-правна дефиниција европских вредности и њено поштовање и примена у упоредноправном контексту земаља ЗБ, али и шире њихова будућност у процесу трансформације европских интеграција.

Формалистичко-правна дефиниција европских вредности и њено поштовање и примена у упоредноправном контексту земаља Западног Балкана

Најпре бисмо желели да се осврнемо на поштовање и примену формалистичко-правне дефиниције европских вредности у упоредноправном контексту. У тој равни посматрања, поштовање и примена формалистичко-правне дефиниције европских вредности може се сагледати на два колосека. Један је искључиво национални, другим речима, одвија се нормативним постулирањем таквих вредности и њиховим поштовањем у оквиру националних правних поредака, независно од европских интеграција и степена њиховог остваривања. Другим речима, поставља се питање да ли се у упоредном праву, нарочито међу земљама ЗБ, могу наћи примери нормативног упућивања на европске вредности начелно, без обзира на европске интеграције и степен њиховог остваривања.

На том нивоу сагледавања ове проблематике, важно је истаћи да устави земаља ЗБ, изузев, Устава Републике Србије, уопште не спомињу изричито европске вредности, као такве. Дакле, ни Устав Босне и Херцеговине, ни Црне Горе, ни Албаније, ни Северне Македоније не садрже било какву, макар и програмско-декларативну одредбу, која би изричито упућивала на европске вредности као такве. Као што сам истакли, једино Устав Републике Србије, и то у члану 1 у којем опредељује легитимацијске темеље државе, упућује да је Србија, између осталог, заснована и на припадништву европским вредностима. Морамо истаћи да је ипак домаћај ове одредбе прилично дискутабилан¹ и да је, колико је бар нама

¹ Коментари Устава Републике Србије су врло различити у смислу значења ове одредбе. Примера ради, проф. Пајванчић истиче да је приметно да Устав говори само о европским вредностима (и принципима), а потпуно изоставља универзално прихваћене демократске принципе и вредности, сужавајући тако етички и вредносни контекст којем Србија тежи, што се изражава спремношћу да се уваже и поштују не само европске већ и универзалне (општеприхваћене) вредности и принципи (Пајванчић 2009, 13). С друге стране, проф. Симовић и проф. Орловић истичу да је реч о начелу најнејаснијег значења. Прво, истичу аутори, уколико ту синтагму разумемо екстензивно, и то тако да се односи на све државе европског континента, онда је немогуће идентификовати њену садржину, будући да нема ни приближне сагласности о томе шта су јединствене европске вредности. Ако пак припадности европским принципима и вредностима придамо рестриктивније значење, везујући га за европске интеграционе процесе, онда то начело треба разумети преваходно у контексту принципа и вредности на којима је заснован Савет Европе. Имајући у виду да је Венецијанска комисија саветодавно тело Савета Европе, стандарди које она установљава у сфери уставног права обухваћени су тим начелом. Осим тога, истичу ови аутори, премда Европска унија обухвата само део држава европског континента, начело припадности европским принципима и вредностима може да упућује и на достигнућа те регионалне међународне организације. Закључујући, аутори упућују да, будући да је синтагма о припадностима европским вредностима неодређена, она се не односи искључиво на правне принципе и

познато, само у изузетно ретким случајевима, у уставно-судској пракси било позивања на ту одредбу. Примера ради, у поступку оцене уставности Закона о црквама и верским заједницама, истакнути су и аргументи да је тзв. кооперативна одвојеност црква и верских заједница, као преовлађујући модел уређивања тих односа у државама ЕУ, једна од европских вредности, те да би Закон, будући да је он успоставио такав модел односа, требало сматрати уставним (Ђурић 2012, 210 и даље). Колико је нама познато, Уставни суд се није ни осврнуо на овакав тип аргументације у својој одлуци, иако је Закон задржао на снази.

Дакле, судећи по овом примеру, могло би се стати на становиште да је уставно прокламовање европских вредности, као једног од легитимацијских темеља државе Србије, ипак ограниченог домашаја, те да је реч о програмско-декларативној одредби чији учинци нису велики. Баш као што је, и примера ради, заснованост Србије на социјалној правди, који је такође један од легитимацијских темеља, прилично лимитирана ствар.

Сасвим је другачија ствар када се европске вредности нормативно постулирају и конституционализују након остваривања пуноправног чланства у ЕУ, као што то показује пример члана 141а Устава Републике. Према том члану:

„Република Хрватска, на темељу чланка 142 Устава, као држава чланица Европске уније, суделује у стварању европског заједништва, како би заједно с другим европским државама осигурала трајни мир, слободу, сигурност и благостање, те остварила друге заједничке циљеве у складу с темељним начелима и вредностима на којима се Европска унија заснива.

Република Хрватска на темељу члана 140 и 141 Устава, институцијама Европске уније поверава овлашћења која су потребна за остваривање права и испуњавању обавеза преузетих на темељу чланства.”

Дакле, постоји чак и уставна обавеза Хрватске да учествује у формулисању и развијању таквих вредности.

Други колосек на којем се може сагледати поштовање и примена формалистичко-правне дефиниције европских вредности у упоредноправном контексту односи се на процес имплементације европског законодавства које се одвија уз активно учешће и помоћ институција ЕУ. Дакле, реч је о имплементацији првенствено секундарног законодавства ЕУ које је управо засновано на формалистичко-правној дефиницији европских вредности из Уговора из Лисабона (чл. 2). Разуме се, навођење таквих примера би увелико превазишло оквири који су нам дати за овакав тип рада. Слободни смо, међутим, да укажемо на прилично растегљиво тумачење европских вредности, нарочито у контексту интеграција држава ЗБ од стране надлежних европских институција које су неретко такве вредности различито тумачиле, посебно у вези са оним вредностима које су повезане са тзв. политичким критеријумима. То се посебно да сагледати упоређивањем релевантних докумената у контексту поштовања људских и мањинских права од стране држава кандидата. Примера ради, у контексту Извештаја о напретку, који припрема Европска комисија, веома је уочљиво да је у погледу поштовања мањинских права у случају европских интеграција Републике Хрватске, фокус померан са заштите српске мањине на општа питања социјалне заштите и положаја Рома (Ђурић 2013, 270–294), док су се у случају европских интеграција Републике Србије стално повећавали захтеви у погледу заштите националних мањина (Ђурић 2022, 91–110).

Имајући у виду предмет нашег рада, први део желели бисмо да закључимо с тиме да су европске вредности у упоредним системима земаља ЗБ, у погледу своје формалистичко-правне дефиниције, ограниченог домашаја, без обзира да ли се нормативно постулирају искључиво у националном контексту, кроз уставне програмско-декларативне одредбе, или су конститутивни чинилац у процесу европских интеграција кроз имплементацију

вредности, већ може да се односи на све сфере друштвеног живота у којима могу да се идентификују европски стандарди (Симовић, Орловић 2023, 35).

секундарног законодавства ЕУ и поштовање политичких критеријума. Но, узимајући у обзир суштинску дефиницију европских вредности, као и став великог броја теоретичара права који и сами делимо да право и правни поредак ипак и у већини случајева изражавају одређене вредности, може се истаћи да су правни системи земаља ЗБ ипак, у погледу филозофских и етичких уверења, супстантивно усклађени са европским вредностима, независно од степена њихових европских интеграција.

Будућност европских вредности у процесу трансформације европских интеграција земаља Западног Балкана

Посебно важан сегменет, који такође може да има и своје упоредноправне импликације, односи се на будућност европских вредности у процесу трансформације (реорганизације, редеофинисања) европских интеграција земаља Западног Балкана. Наиме, управо у контексту европских интеграција све чешће се говори о *Европи у више брзина*, *Европи променљиве геометрије*, *Европи по избору*, *Европи концентричних кругова* (Stubb 1988, 283–296; Ehlermann 1997, 53–90; Chaltiel 1998, 289–293; Quermone 1996, 11–18; Labayle 1998, 4–7; Nomden 1998, 31–44). У том контексту поставља питање каква је будућност формалистичко-правне дефиниције европских вредности из Уговора из Лисабона и њеног домаћаја за земље Западног Балкана.

„Уједињени у различитости” била је једна од основних премиса којом су се руководили тзв. очеви оснивачи Европских заједница педесетих година XX века. Европска различитост подразумева различите културе, језике, правне и политичке системе, мноштво нација итд. Европске заједнице је првобитно чинило шест држава које су биле на релативно сличном степену економског развоја. Будући да се већ у првих десет година сарадња међу њима показала као успешна, пре свега сарадња у оквиру Европске економске заједнице, и друге европске земље су већ шездесетих година XX века почеле да се интересују за чланство у ЕЗ. Тако се временом број држава чланица ЕЗ повећавао, а самим тим и различитости међу њима су биле веће, не само у смислу економске моћи, већ и у погледу друштвено-политичког уређења, културно-историјског наслеђа, правних традиција итд. Ова хетерогеност нарочито је дошла до изражаја приликом три последња таласа проширења ЕУ. Стога се појавио антагонизам између проширења ЕУ и продубљивања сарадње. Као једно од кључних, поставило се питање како управљати растућим различитостима, другим речима, како обезбедити услове да се Унија шири и под своје окриље прихвата нове државе чланице, а да истовремено старије не чекају, већ продубљују интеграције. Дакле, како омогућити да, Европска унија, колико год хетерогена биле, остане релативно хомогена? И како то утиче на европске вредности?

Да би се то омогућило морало се одступити од једнакости и јединства држава чланица, принципа који је представљао један од темеља европске конструкције. На основу овог концепта све државе чланице учествују у развоју свих заједничких политика. Међутим, чак и на самом почетку процеса европских интеграција, када је број земаља био мали, а различитости међу њима слабије изражене, постојали су изузеци од примене овог принципа оличени у заштитним мерама и дерогацијама (одступањима) које су биле привременог карактера и омогућавале су појединим земљама да превазиђу неке унутрашње проблеме у одређеној области. Такво одступање, ипак, није ишло у правцу нарушавање јединствених европских вредности.

Дакле, услед повећања број држава чланица и пораста хетерогености унутар Европских заједница, појавила се дилема, тј. антагонизам између проширења ЕЗ и продубљења сарадње (Seegan 2011, 13–36). Како омогућити да се Унија шири и прихвата под своје окриље нове државе чланице, а да истовремено „старије” чланице не стагнирају, већ да развијају сарадњу и продубљују интеграције у новим областима? Да ли је и како могуће помирити ове две, наизглед супротне, тенденције?

Штавише, различит степен развоја, односно немогућност појединих земаља да се укључе у одређене политике, није једини фактор који је допринео напуштању принципа на основу кога све државе чланице истовремено учествују у развоју свих политика ЕЗ. Постоји још један, веома битан, фактор за то, а то је тзв. вољни фактор. Наиме, поједине земље, иако могу, не желе да учествују у одређеним политикама. Дакле, за интеграције држава чланица, поред елемента способности потребан је и елемент воље (Racine *et al.* 2004, 1–40).

Да би Европске заједнице, уз сукцесивно повећање броја држава чланица, наставиле да напредују и продубљују интеграције, концепт једнакости и јединства држава чланица уступио је место диференцираним интеграцијама (диференцираности/флексбилности). Под диференцираним интеграцијама, односно диференцираношћу/флексбилношћу комунитарног права, подразумева се могућност да се државе чланице налазе у различитом положају у погледу опсега права и обавеза у оквиру одређених политика ЕЗ. Дакле, могућност успостављања диференцираних интеграција односи се искључиво на државе чланице ЕЗ. Различит положај у погледу опсега права и обавеза у оквиру одређених политика ЕЗ не доприноси неједнакости држава чланица. Заправо на основу овог концепта свака земља чланица само продубљује интеграције сопственим ритмом (Chaltiel 1998, 290; Ehlermann 1997, 57). Међутим, таква динамика интеграција није нарушила систем заједничких европских вредности.

Диференцираност је одувек била присутна у европском пејзажу. У почетку се овом концепту прибегавало само у изузетним случајевима, а трајање је било временски ограничено. Међутим, током деценија, са развојем процеса европских интеграција, еволуирало је и схватање и примена концепта диференцираности.

О диференцираности у праву Европске уније постоји велики број теорија. Већина њих метафорично дочарава флексбилно устројство европске конструкције концептима о *Европи у више брзина*, *Европи променљиве геометрије*, *Европи концентричних кругова*, *Европи на више нивоа или спратова*, тврдом језгру, центру гравитације итд (Stubbs 1988, 283–296; Ehlermann 1997, 53–90; Chaltiel 1998, 289–293; Quermone 1996, 11–18; Labayle 1998, 4–7; Nomden 1998, 31–44). Упркос одређеним разликама између ових сликовитих представа, заједничко им је да некада јединствена европска конструкција уступа место Унији у којој све државе чланице неће бити у истом положају, тј. у којој ће се њихов степен интегрисаности разликовати. Бројни су примери диференцираности у праву ЕУ. Међу најпознатијима су Економска и моторна унија, Шенгенска сарадња, Социјални протокол и др. Како је већ поменути, ови видови диференцираних интеграција нису нарушили систем заједничких европских вредности.

Криза у којој се ЕУ налази још од 2008. године, измењена геополитичка ситуација у Европи и руско-украјински рат у великој мери су утицали на све политике ЕУ, па и на политику проширења. Тежње Украјинаца да постану део ЕУ суштински су трансформисале динамику процеса проширења. Украјина и Молдавија добиле су статус кандидата у јуну 2022. године, а Грузија у децембру 2023. Одједном се, након вишегодишње инерције у политици проширења, број кандидата повећао, што је, на неки начин, оживело процес проширења, али и поново отворило питање европских вредности у том контексту.

Узимајући у обзир новонасталу ситуацију, владе Француске и Немачке именовале су дванаест независних експерата са задатком да израде детаљну студију о реформама како би Унија била спремна за будућа проширења. Француско-немачки извештај под називом „Једрење на отвореном мору: реформа и проширење ЕУ за 21. век” представљен је у септембру 2023. године (Report on the Franco-German Working group on EU Institutional Reform 2023). Овај Извештај доноси новине у погледу прилогањавања и припрема ЕУ за приступање нових држава чланица. Ни у овом Извештају европске вредности, формално посматрано, нису довођене у питање. Занимљиво је да је предлог изашао у моменту када је дабата о проширењу ЕУ интензивирана, а чему је посебно допринела изјава председника Европског савета, Шарла Мишела (*Charles Michel*), да би Унија 2030. требало да буде спремна за пријем нових држава чланица.

Француско-немачки извештај садржи предлоге у погледу реформе институција ЕУ, оснивачких уговора и буџета, а све у светлу припрема држава попут Украјине, Молдавије и земаља Западног Балкана за придруживање ЕУ. Полазећи од тога да је у Европској унији од преко 30 држава чланица неопходна флексибилност, као и да Унија већ располаже бројним модалитетима флексибилности (нпр. прелазне клаузуле након приступања нових држава чланица, привремене дерогације, ближа сарадња, перманентно структурирана сарадња или условно учешће), у Извештају се наводи да би државе чланице требало да буду спремније да искористе постојеће инструменте флексибилности. У том контексту, иако се формално не спомињу, европске вредности би могле на изванредан начин бити тангиране.

Француско-немачки извештај „Пловидба на отвореном мору – реформа и проширење Европске уније за 21. век”

Како све државе европског континента нису вољне и/или способне да се придруже ЕУ у догледној будућности, а и неке садашње чланице могу да се одреде за лабавије облике интеграције, Извештај се залаже за концепцију европских интеграција у виду концентричних кругова, односно различитих нивоа, слојева интеграција, при чему сваки подразумева различит обим права и обавеза. Тај различит обим права и обавеза можда нас може навести на размишљање о будућности заједничких европских вредности. Француско-немачки извештај предвиђа четири слоја, нивоа, концентрична круга: унутрашњи круг, саму Европску унију, придружени круг чланова и спољни ниво – Европску политичку заједницу. Осим тога предвиђа и могуће начине приступања Европској унији.

Концентрични кругови европских интеграција

Унутрашњи круг европских интеграција чинеле би оне земље које су вољне да продубљују интеграције и у оном политикама у којима не учествују све државе чланице ЕУ. Тако нпр. земље чланице еврозоне и Шенгенског простора већ учествују у облицима дубље интеграције из којих су неке друге земље трајно или привремено изузете. Поред тога, постоје и примери примене механизма ближе сарадње као институционализовани облик диференцираних интеграција.² Овај механизам је до сада два пута формално покренут. Први пут приликом избора права које ће се примењивати на развод брака и законско раздвајање и други пут у области унитарне патентне заштите.

Дакле, у оквиру овог унутрашњег круга европских интеграција, коалиција вољних може даље продубљивати сарадњу у различитим областима, као што су нпр. клима, енергија, опорезивање итд. (Report on the Franco-German Working group on EU Institutional Reform 2023, 41).

Други унутрашњи круг европских интеграција представљала сама Европска унија. Све садашње и будуће државе чланице ЕУ обавезују исти политички циљеви, дужне су да поштују члан 2 Уговора о ЕУ (европске вредности и принципи) и имају право да уживају бенефиције од кохезионих фондова и редистрибутивне политике. Дакле, садашње надлежности ЕУ остају у срцу европских интеграција (Report on the Franco-German Working group on EU Institutional Reform 2023, 41).

² Уговором из Амстердама 1997. године предвиђен је механизам ближе сарадње као институционализовани облик диференцираних интеграција. Одредбе у вези са механизмом ближе сарадње међане су и допуњаване Уговоором из Нице и Лисабона. На основу члана 20 Уговора из Лисабона државе чланице које желе да међусобно успоставе ближу сарадњу у оквиру надлежности које нису резервисане искључиво за Унију, могу користити институције Уније и спроводити сарадњу применом одговарајућих одредби Уговора. Ближе сарадње су усмерене на фаворизовање циљева ЕУ, заштиту њених интереса и јачање процеса интеграција. Оне су отворене у сваком тренутку за све државе чланице.

Први спољни круг европских интеграција омогућава рационализацију различитих облика повезивања са земљама Европског економског простора, Швајцарском или чак Уједињеним Краљевством. „Све ближа заједница” не обавезује придружене чланове, нити они учествују у дубљим политичким интеграцијама у областима као што су правосуђе и унутрашњи послови или грађанство ЕУ.

Основни услов који једна земља мора да испуни да би могла бити придружени члан јесте посвећеност поштовању заједничких принципа и вредности ЕУ (чл. 2 Уговора о ЕУ), укључујући и демократију и владавину права. Кључна област у којој би учествовале све придружене државе чланице је јединствено тржиште. У погледу учешћа придружених држава чланица у процесу доношења одлука, предвиђено је да придружене земље немају представнике ни у Европском парламенту ни у Комисији, али могу учествовати у раду Савета без права гласа. Према томе, веома је интересантно да ће ове земље бити у обавези да поштују одлуке на чије доношење нису ни на који начин имале утицаја. Поред тога, придружене државе чланице дужне су да поштују одлуке Суда правде ЕУ. На финансијском плану, придружене земље уплаћивале би ниже износе за буџет ЕУ (нпр. за заједничке институционалне трошкове), али би, следствено нижим уплатама, имале и мање добити (нпр. не би имале приступ кохезионим и пољопривредним фондовима) (Report on the Franco-German Working group on EU Institutional Reform 2023, 41).

Дакле, овај, спољни, круг интеграција који је у првом реду окренут ка земљама Западног Балкана, али и другим кандидатима за чланство, подразумева њихову посвећеност поштовању европских вредности.

Спољни ниво европских интеграција представља Европска политичка заједница (ЕПЗ). Земље које учествују у овом концентричном кругу не обавезује право ЕУ, као специфични захтеви у погледу владавине права. То дакле значи да заједничке европске вредности нису обавезујуће за земље из спољног круга, у које би могле да уђу и поједине земље Западног Балкана које се нису определиле за први спољни круг европских интеграција. Такође овај спољни ниво европских интеграција не подразумева приступ јединственом тржишту ЕУ. Уместо тога, ЕПЗ би требало да буде фокусирана на геополитичку конвергенцију и политичку сарадњу у областима од узајамне важности, међу којима су безбедност, енергија, животна средина и клима, итд. Европска политичка заједница успостављена 2022. године (Ђеранић Перишић 2022, 499–514), требало би да еволуира, другим речима да се из свог садашњег лабавијег облика развије у аранжман са јачим институционалним везама.

Француско-немачки предлог предвиђа да се економски односи унутар ЕПЗ могу уредити уговорима о слободној трговини. У погледу минималних основа за учешће у ЕПЗ, предвиђено је да минимум заједничких услова за све учеснике ЕЗП подразумева чланство у Савету Европе и Европској конвенцији за заштиту људских права. Чланство у Савету Европе и Европској конвенцији за заштиту људских права представљају одређене вредности (разуме се и обавезе), али не и европске вредности схваћене у контексту члана 2 Уговора из Лисабона.³

Чланство неке земље у два спољна слоја, концентрична круга европских интеграција, не имплицира чланство у самој ЕУ. Оно свакако може бити користан корак ка чланству у ЕУ, али му никако није предуслов.

Начини приступања Европској унији

У погледу начина приступања Европској унији, очекује се да ће се следеће проширење разликовати од претходних, пре свега због измењене геополитичке ситуације (Украјина,

³ Упоредити са схватањем проф. Дарка Симића и проф. Слободана Орловића из цитираног коментара Устава Србије.

Молдавија и Грузија су постале званични кандидати за приступање ЕУ), али и због чињенице да је процес приступања ревидиран. У фебруару 2020. године Европска комисија је предложила нову методологију приступања под називом „Убрзање процеса приступања – кредибилна перспектива ЕУ за Западни Балкан” (Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2020). Да би се оживео процес приступања, нова методологија предвиђа четири критеријума, а за спровођење сваког од њих предвиђа један или више механизма: за повраћај кредибилитета – фокус на основне реформе, за остварење јачег политичког јединства – одржавање међувладиних конференција, за уношење додатне динамике у процес преговора – организацију преговарачких поглавља у тематске кластере, и напослетку, за гаранцију предвидљивости – позитивне и негативне подстицаје (Ђеранић Перишић 2022, 31–47).

Ова реформа процеса проширења из 2020. године можда јесте донекле утицала на технички ниво преговора, али до политичког замаха није дошло. До следећег проширења потребно је предузети конкретне кораке, не само да би се ЕУ припремила за проширење, већ и да би се поново учинио динамичним процес приступања заснован на заслугама и подржалe земље у транзицији.

Што се тиче начина приступања, отворено је питање да ли ће поново бити великог проширења као пре две деценије, 2004. године, са мноштвом кандидата који приступају као *блок*, или ће се прибећи тзв. приступу *регата* који подразумева различите датуме приступања за кандидате. Обе опције имају предности и недостатке. Приступање у тзв. *блоку* подразумева да земље кандидати мотивишу и подржавају реформски процес других, али је у супротности са приступом заснованим на заслугама. Ова опција води ка два могућа сценарија. Први је да напреднији кандидати морају да чекају оне кандидате који заостају у реформском процесу. А други сценарио је да напреднији кандидати одређују брзину приступања, што имплицира да ће бити примљене и оне земље које нису у потпуности спремне за улазак у ЕУ (Report on the Franco-German Working group on EU Institutional Reform, 43–44). Разуме се, ови приступи, ће несумњиво имати импликације, макар на схватања европских вредности.

Друга опција, тзв. приступ *регата*, у складу је са принципом заснованим на заслугама. Овај приступ пак омогућава државама чланицама, укључујући и новопридруженим земљама, да блокирају приступање неким земљама због билатералних сукоба. Ризик се може ублажити тако што би се у приступне споразуме унеле клаузуле о прелазном, транзиторном периоду током кога те земље не би имале право гласа о будућим проширењима у току одређеног временског периода. Такође, приступање се може разматрати тек након што се сукоб између земаља кандидата реши. Сходно томе, француско-немачки извештај се залаже за разбијање приступних рунди на мање групе земаља (Ђеранић Перишић 2023, 391). Разуме се, и овај приступ ће имати извесног утицаја на схватање европских вредности, нарочито у контексту решавања сукоба између земаља, иако се европске вредности, као такве, не доводе у питање.

Закључни осврт

Појам европских вредности може се посматрати као сет друштвено прихватљивих, корисних, па чак и нужних и ваљаних, основа европског заједништва насталих у окриљу европске цивилизације, али и као скуп вредности које се везују за правно уређени процес европских интеграција. Формалистичко-правна дефиниција европских вредности, односно дефиниција у другом смислу, формулисана чланом 2 Уговора из Лисабона и њено поштовање и примена у упоредноправном контексту земаља Западног Балкана, али и шире њихова будућност у процесу трансформације европских интеграција, питања су којима се бавио овај рад. У погледу своје формално-правне дефиниције, европске вредности у

упоредним системима земаља ЗБ, ограниченог су домаћаја, без обзира да ли се нормативно постулирају искључиво у националном контексту, кроз уставне програмско-декларативне одредбе, или су конститутивни чинилац у процесу европских интеграција кроз имплементацију секундарног законодавства ЕУ и поштовање политичких критеријума. Но, узимајући у обзир суштинску дефиницију европских вредности, као и став да право и правни поредак ипак и у већини случајева изражавају одређене вредности, може се истаћи да су правни системи земаља ЗБ супстантивно усклађени са европским вредностима, независно од степена њихових европских интеграција.

Поред тога, поимање европских вредности у контексту интеграција земаља Западног Балкана од стране саме Европске уније, француско-немачким извештајем поново се нашло у фокусу пажње. Оно што се чини посебно контроверзним, у том контексту, јесте да у самом предлогу стоји да земље из спољног круга европских интеграција, односно чланице Европске политичке заједнице, не обавезује право ЕУ, као ни специфични захтеви у погледу владавине права. Да ли то значи да се изричито одустаје од члана 2 Уговора о Европској унији, односно од европских вредности и принципа, нарочито имајући у виду обавезе које се односе на Савет Европе и Европску конвенцију за заштиту људских права? Да ли то води некој врсти „здробљавања” европских вредности и принципа које су основа европског интеграционог процеса и о којима се не може преговарати? Да ли се онда тај вид повезивања држава у Европску политичку заједницу, без потпуног уважавања европских вредности, уопште може подвести под европске интеграције? И шта је заправо циљ тог спољног круга, тј. Европске политичке заједнице?

Библиографија

Chaltiel, Florence. 1998. „Le traite d’Amsterdam et la coopération renforcée”. *Revue du Marché commun et de l’Union européenne* 418 : 289–293.

Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European

Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Enhancing the accession process – A credible EU perspective for the Western Balkans, COM (2020) 57 final.

Ćeranić, Jelena. 2011. „Differentiated integration – a good solution for the increasing EU heterogeneity”. In *Multi-speed Europe*, edited by Andreas Kellerhals, Tobias Baumgartner, 13–36. Zurich: Schulthess Verlag.

Ћеранић Перишић, Јелена. 2022. „Иницијативе за ставрање Европске политичке заједнице – од педесетих година до данас”. In *Судски поступак – правда и правичност*, Зборник радова 35. сусрета Копаоничке школе природног права Слободан Перовић edited by Јелена Перовић Вујачић, 499–514. Београд.

Ћеранић Перишић, Јелена. 2022. „Нова методологија проширења Европске уније – правни апекти и изазови”. In *65 година од Римских уговора – Европска унија и перспективе европских интеграција Србије*, edited by Јелена Ћеранић Перишић, Владимир Ђурић, Александра Вишекруна, 31–47. Београд: Институт за упоредно право, DOI: 10.56461/ZR_22.65godRU_op_CP

Ћеранић Перишић, Јелена. 2023. „Диференцирана интеграција: Пловидба на отвореном мору – реформа и проширење вЕвропске уније за 21 век”. In *Сећање на др Јована Ћирића – путеви права*, edited by Јелена Ћеранић Перишић, Владимир Чоловић, 375–395. Београд: Институт за упоредно право, DOI: 10.56461/ZR_23.IMJC.19

- Dror, Yehezkel. 1958. Values and the Law, Antioch review.
- Ђурић, Владимир. 2012. Слобода вероисповести у јуриспруденцији европских уставних судова, Институт за упоредно право. Београд: Институт за упоредно право.
- Ђурић, Владимир. 2013. „Проширење ЕУ и заштита националних мањина: нови изазови и старе перспективе за земље Западног Балкана”. In Европска унија и Западни Балкан, Изазови и перспективе, edited by Драган Ђукановић, Владимир Трапара, 270–294. Београд: Институт за међународну политику и привреду.
- Ђурић, Владимир. 2022. „Заштита националних мањина и перспективе европских интеграција Републике Србије”. In 65 година од Римских уговора: Европска унија и перспективе европских интеграција Србије, edited by Јелена Ђеранић Перишић, Владимир Ђурић, Александра Вишекруна, 91–110. Београд: Институт за упоредно право.
- Ehlermann, Claus Dieter. 1997. „Differeciation, flexibilité, coopération renforcée: les nouvelles dispositions du traité d’Amsterdam”. *Revue du Marché Unique Européen* 3 : 53–90.
- Ellul, Jacques. 1965. „Law as Representation of Value”, *Natural Law Forum*, Paper 104: 54–66.
- Jørgensen, Stig. 1978. Values in Law, Ideas, Principles and Rules, Juristforbundets Forlag, København.
- Evald, Jens. 2000. „Law, Method and Values”, *Legal Theory* 40: 73–94;
- Kasprzak, Sylwester. 2019. „The Values and the Rules of Law”, *Roczniki Nauk Prawnych* XXIX (3): 73–87;
- Laybale, Henri. 1998. „Amsterdam ou l’Europe des coopérations renforcées”, *Europe* 1 : 4–7.
- Nomden, Koen. 1998. „Flexibility: a key element in future European integration?”. In *Coping with flexibility and legitimacy after Amsterdam*, edited by Monica Den Boer, Alain Guggenbuhl, Sophie Vanhoonacker, 31–44. Maastricht: IEAP.
- Quermonne, Jean-Louis. 1996. „L’Europe à géométrie variable”, *Revue politique et parlementaire* 981 : 11–18.
- Пајванчић, Маријана. 2009. Коментар Устава Републике Србије. Конрад Аденауер Штифтунг.
- Polak, Regina, Rohs, Patrick (eds.). 2023. Values – Politics – Religion: The European Values Study. Springer.
- Racine, Bruno, Buffotot, Petrice, Canivet, Guy, Pissany-Ferry, Jean. 2004. Perspectives des coopérations renforcée dans l’Union européenne. Paris : La Documentation française.
- Report on the Franco-German Working group on EU Institutional Reform, „Sailing on the High Seas: Reforming and Enlarging EU for the 21st Century”, August 13, <https://www.politico.eu/wp-content/uploads/2023/09/19/Paper-EU-reform.pdf>.
- Симовић, Дарко, Орловић, Слободан. 2023. Коментар Устава Републике Србије, Са праксом Уставног суда Републике Србије и Европског суда за људска права. Службени гласник.
- Sir Singh, Rebunder . 2013. „Law as a System of Values”, The Jan Grodecki lecture at the University of Leicester, 24 October 2013. August 15.
- Stubb, Alexander. 1996. „A categorisation of differentiated integration”. *Journal of Common Market Studies* 2: 283–296.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

341.217.04(4-672EU)(082)(0.034.2)

34(4-672EU)(082)(0.034.2)

321.7(4-672EU)(082)(0.034.2)

EVROPSKE vrednosti [Elektronski izvor] : između osporavanja i afirmacije : zbornik radova sa naučnog skupa / [urednici Ivana Radić Milosavljević, Janja Simentić Popović, Milan Krstić]. - Beograd : Univerzitet, Fakultet političkih nauka, 2025 (Beograd : Univerzitet, Fakultet političkih nauka). - 1 optički disk (CD-ROM) : tekst ; 12 cm

Sistemski zahtevi: Nisu navedeni. - Nasl. sa naslovnog ekrana. - Tekst lat.

i ćir. - Tiraž 50. - Napomene i bibliografske reference uz radove. - Bibliografija uz svaki rad.

ISBN 978-86-6425-138-9

а) Европска унија -- Правни аспект б) Европска унија --
Демократија в)
Европске интеграције

COBISS.SR-ID 176149769